

УДК 377.091.12:005.336.5

DOI: <https://doi.org/10.33989/2075-146x.2019.23.183178>

ВІКТОР ГРИЖЕНКО

Науково-методичний центр професійно-технічної освіти у Полтавській області

СПОСОБИ РОЗВИТКУ МЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО- ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ

У статті здійснено аналіз понять «методична компетенція» та «методична компетентність»; визначено зміст та структуру методичної компетентності викладачів закладів професійної (професійно-технічної) освіти; обґрунтовано необхідність формування методичної компетентності викладачів закладів професійної (професійно-технічної) освіти для їхньої педагогічної діяльності в сучасних умовах організації навчально-виховного процесу; висвітлено способи розвитку методичної компетентності викладачів закладів професійної (професійно-технічної) освіти.

***Ключові слова:** методична компетенція; методична компетентність; викладач; заклад професійної (професійно-технічної) освіти; способи розвитку методичної компетентності викладачів закладів професійної (професійно-технічної) освіти*

Вступ. В умовах євроінтеграційних процесів, що відбуваються на сучасному етапі в системі освіти України, актуальною є проблема професійного розвитку педагогів. Сучасні соціально-економічні умови розвитку України визначають велику потребу в професійно-компетентних конкурентоспроможних робітничих кадрах. Вагомий внесок у рішення цієї проблеми вносить система професійно-технічної освіти. Успішне розв'язання поставлених перед професійно-технічними навчальними закладами (ПТНЗ) завдань значною мірою залежить від науково-творчого потенціалу педагогічних працівників. Зважаючи на це, активізуються наукові пошуки в галузі теорії і практики підготовки викладачів закладів професійної (професійно-технічної) освіти, підвищення рівня їх фахових компетентностей.

У Концепції розвитку професійної (професійно-технічної) освіти в Україні наголошується, що розвиток професійної (професійно-технічної) освіти і професійного навчання зумовлює необхідність формування якісно нового типу викладача професійно-технічного навчального закладу. Лише кваліфіковані, підготовлені на сучасному рівні педагоги забезпечать входження України у світовий освітній простір. Одним із першочергових завдань в умовах модернізації навчально-виховного процесу є формування в педагогів методичної компетентності, яка визначатиме у подальшому їх успішну педагогічну діяльність.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Різні аспекти методичної компетентності досліджено в працях багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. У сучасних працях науковців висвітлено особливості розвитку методичної компетентності майстрів виробничого навчання (Н. Самойленко); теоретико-методологічного аналізу проблем післядипломної освіти (Г. Єльнікова, І. Зязюн, В. Олійник); формування методичної компетентності педагогів (Т. Гущина); розвитку методичної компетентності викладачів спеціальних дисциплін професійної школи (Т. Кочарян); розвитку методичної компетентності вчителів загальноосвітніх закладів (О. Зубкова) та ін. Більшість учених розглядають методичну компетентність учителя через оволодіння ним системи компонентів: знань, умінь, навичок з урахуванням індивідуальних якостей особистості (Н. Кузьміна, І. Малова, Н. Глузман, І. Зимняя, О. Борзенкова, Н. Цюлюпа, Т. Мамонтова, О. Бігич та ін.). Але існує інша позиція, за якою методичну компетентність слід розуміти як готовність учителя до проведення занять та до творчої самореалізації (С. Скорцова, І. Ковальова).

Метою статті є обґрунтування змісту методичної компетентності викладачів закладів професійної (професійно-технічної) освіти та висвітлення способів розвитку методичної компетентності викладачів закладів професійної (професійно-технічної) освіти.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових досліджень комплексів професійних компетентностей вчителів-предметників різних авторів свідчить про відсутність єдності у трактуванні понять.

В. Шаган визначає методичну компетентність як інтегральну професійно-особистісну характеристику педагога, що виражається в його готовності виконувати професійні функції (Шаган, 2010).

Н. Цюлюпа стверджує, що професійно-методична компетентність представляє собою систему знань, умінь і практичного досвіду, а також розвинутих загальних здібностей, спрямованих на реалізацію педагогічної діяльності з однозначною здатністю до самореалізації і постійного самовдосконалення (Цюлюпа, 2009).

А. Кузьмінський підкреслює саме яскраво виражений прикладний характер методичної компетентності, що поєднує систему спеціально-наукових, психолого-педагогічних, дидактико-методичних знань, умінь й особистого досвіду в їхньому застосуванні під час викладання математики (Кузьмінський, Тарасенкова, & Акуленкова, 2009).

Таким чином, користуючись термінами «методична компетентність», «дидактико-методична компетентність» та «професійно-методична компетентність», ці вчені розмежовують поняття «методична компетенція» та «методична компетентність». Загальним для переважної більшості означень компетенції є розуміння її як властивості або якості особистості, потенційної здатності особи справлятися з різноманітними завданнями, як сукупність знань, умінь, навичок і способів діяльності особи, які взаємозв'язані між собою, необхідних для здійснення якісної продуктивної діяльності і задані по відношенню до певного кола предметів і процесів. Компетентність – інтегрований результат освіти, що, на відміну від функціональної грамотності, дозволяє

розв'язувати цілий клас задач; на відміну від навички є усвідомленою (передбачає етап визначення мети); на відміну від уміння є здатною до перенесення (пов'язана з цілим класом предметів впливу), удосконалюється не шляхом автоматизації та перетворення на навичку, а шляхом інтеграції з іншими знаннями, вміннями, навичками; через усвідомлення загальної основи діяльності зростає компетентність; на відміну від знання існує у формі діяльності (реальної чи мисленнєвої), а не інформації про неї.

Отже, у нашому дослідженні узагальнюємо думки вчених і виокремлюємо поняття «методична компетенція» і «методична компетентність». *Методична компетенція* – це оволодіння знаннями методологічних і теоретичних основ методики навчання різних предметів, концептуальних основ структури і змісту засобів навчання (підручників, навчальних посібників тощо), уміння застосувати знання в педагогічній і громадській діяльності, виконувати основні професійно-методичні функції.

На наш погляд, говорячи про методику фахового становлення, доцільно застосовувати термін «компетентність».

Методична компетентність – це процес актуалізації своїх можливостей, це розвиток розумової здібності засобами інтелектуальних занять у процесі професійної діяльності, яка проявляється в науково-методичній та навчально-методичній діяльності викладача, це оволодіння знаннями методологічних і теоретичних основ методики навчання різних предметів, концептуальних основ структури і змісту засобів навчання (підручників, навчальних посібників тощо), уміння застосувати знання в педагогічній і громадській діяльності, виконувати основні професійно-методичні функції.

Ми визначаємо методичну компетентність як найважливіший компонент професійно-педагогічної компетентності, який встановлює залежність розвитку цієї компетентності від якості діяльності. *Методична компетентність*, яка проявляється у методичній діяльності викладачів в професійно-технічному навчальному закладі направлена на обслуговування практики навчання, тобто на розроблення й удосконалення методики виробничого навчання.

Зміст поняття розкривається через його структуру. Існують дослідження, в яких структуру методичної компетентності подано у вигляді системи складових. Так, О. Лебедева в структурі методичної компетентності викладача виокремлює загально-педагогічні, дидактичні та конкретнометодичні компоненти (Лебедева, 2007).

Н. Самойленко дотримується думки, згідно з якою структурними компонентами методичної компетентності педагога є ціннісномотиваційний, когнітивний, діяльнісний, технологічний, рефлексивний (Самойленко, 2012).

О. Фесенко (2016) у дослідженні методичної компетентності пропонує такі і структурні компоненти, що у свою чергу складаються з елементів: змістовний компонент (методична грамотність), діяльнісний компонент (методичне мислення, методична культура, методична творчість), мотиваційно-особистісний компонент (особистісний складник, мотиваційний складник, методична рефлексія, методична мобільність).

Варіації поглядів науковців на структуру методичної компетентності, дозволяють представити нам в узагальненому вигляді структуру методичної компетентності викладачів закладів професійної (професійно-технічної) освіти, яка поєднує у собі такі компоненти:

- мотиваційний – сукупність потреб, мотивів, інтересів, ціннісних орієнтацій, ставлень, адекватних цілям і завданням педагогічної діяльності, та їх інтегративних комплексів (пізнавальні потреби й інтереси, гуманістична спрямованість, любов до дітей, прагнення особистісно самореалізуватись у педагогічній діяльності тощо);

- когнітивний – сукупність знань, необхідних для здійснення педагогічної діяльності (знання предмета, педагогічні, психологічні, основи організації й управління навчальним процесом тощо);

- операційний – сукупність умінь і навичок, необхідних для практичного вирішення навчальних і виховних задач (уміння встановлювати міжособистісний контакт, організувати міжособистісну взаємодію, упорядковувати і передавати навчальну інформацію тощо);

- особистісний – сукупність важливих для професійної педагогічної діяльності особистісних якостей (комунікативність, відповідальність, емпатійність, готовність до рефлексії, здатність до самоаналізу і самоуправління тощо).

Різні погляди науковців на структурні компоненти методичної компетентності дають змогу зосередити увагу на процесі розвитку методичної компетентності викладачів закладів професійної (професійно-технічної), що передбачає:

- професійну спрямованість загальнонаукової та спеціальної підготовки, зокрема, складовою спеціальних або загальнотехнічних дисциплін з посиленою науково-теоретичною, практичною або евристичною складовою;

- методичну підготовку та оволодіння технологіями розвивального навчання;

- розвиток технологічної грамотності з наголосом на використанні технологічних знань у змісті методичної підготовки;

- інтеграцію особистісного й розвивального підходів у методичній підготовці майбутнього фахівця;

- набуття методичної культури.

Розвиток методичної компетентності викладачів залежить від вимог до їх методичної діяльності у навчальному закладі та від середовища, в якому працює сам викладач. Важливо відзначити, що навчальний заклад у даному контексті виступає як складна та багаторівнева просторова організація, яка відтворює рівень інноваційного інформаційно-професійного середовища. У такому середовищі складається система умов організації методичної діяльності викладачів, які спрямовуються на потребу у підвищенні рівня методичної компетентності педагогів.

Для моделювання викладачем траєкторії власного професійного розвитку, адекватного вибору засобів, форм підвищення кваліфікації потрібно виявити власний рівень методичної компетентності, недоліки в роботі. Рівень сформованості методичної компетентності викладача визначається наявним рівнем його компетенцій: знаннями, вміннями, досвідом та емоційно-ціннісним ставленням до педагогічної діяльності.

В основі підвищення рівня методичної компетентності лежить створення позитивно-гармонійної «Я-концепції», оскільки прийняття і розуміння себе, оптимістичне життєрадісне світосприйняття – головний принцип, що

забезпечує соціально-психологічні умови для зміцнення і збереження сприятливих тенденцій у самовдосконаленні та самореалізації особистості викладача.

Позитивно-гармонійну «Я-концепцію» слід розглядати через взаємозв'язок мотиваційного, когнітивного, операційного та особистісного структурних компонентів, на показниках яких базується самоосвітня діяльність педагога як життєтворча сила його професійної компетентності.

Ми вважаємо, що ефективними способами розвитку методичної компетентності викладачів закладів професійної (професійно-технічної) освіти є:

- вивчення державних документів з актуальних питань освіти й національного виховання;
- вивчення продуктивного досвіду роботи колег;
- активна участь у конференціях, педагогічних читаннях, семінарах;
- участь у методичних комісіях і проблемних групах;
- накопичення методичних матеріалів на різних носіях, що віддзеркалюють передовий педагогічний досвід, забезпечують ефективне проведення уроків (портфоліо);
- добір навчального змісту й організація навчання загальнотехнічних або спеціальних дисциплін на основі поєднання особистісно зорієнтованого, аксіологічного та компетентнісного, соціокультурного та інших підходів.
- попереднє проектування процесу навчання з урахуванням дидактичних цілей і заданого рівня засвоєння; оптимальне поєднання на уроках фронтальної, групової, індивідуальної форм організації процесу, застосування активних (інтерактивних, кооперативних) технологій навчання;
- підготовка учнів до участі в конкурсах, олімпіадах, конкурсах фахової майстерності, предметних тижнів тощо;
- складання плану персонального розвитку;
- створення учителем власної бази кращих методичних розробок уроків, цікавих прийомів, знахідок на уроках, ефективних інноваційних форм і методів, розробка власних засобів наочності;
- системне використання на уроках загальнотехнічних і спеціальних дисциплін міжпредметних зв'язків і міжпредметної інтеграції, тобто інтегративного підходу: залучення відомостей з історії, іноземної мови, матеріалознавства, фізики, геометрії, хімії тощо;
- науково-дослідна діяльність викладача, результати якої відбиваються в таких формах, як-от: науковий звіт (реферат, доповідь, виступ на педраді, методичному об'єднанні викладачів) з проблеми дослідження; введення в практику комплексу дидактичних матеріалів; апробація в інноваційному режимі ідей учителів-новаторів; створення авторської методики, технології; реалізація положень концепції на основі розробки й апробації авторської програми, навчального посібника; узагальнення власного досвіду, систематизація і опис методичних прийомів, використаних форм і методів роботи; моделі, структура й механізми реалізації навчально-виховного процесу; стаття в періодичне видання з проблеми; методичний посібник із програми дослідження; методичні рекомендації для вчителів і учнів; збірка творчих, дослідницьких і проектних робіт учнів з проблеми дослідження; комп'ютерна презентація результатів дослідження для впровадження в досвід роботи інших учителів-словесників тощо.

Висновки. Проаналізувавши низку наукових джерел, доходимо висновку, що ефективні шляхи розвитку методичної компетентності викладачів закладів професійної (професійно-технічної) освіти позитивно впливають на формування і розвиток таких компетенцій: знання змісту і принципів побудови навчального процесу; вміння планувати свою діяльність; вміння оптимального вибору форм та методів навчання; вміння концептуально мислити, моделювати педагогічний процес і прогнозувати результати власної діяльності; володіння різноманітними способами активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів на уроках загально-технічних або спеціальних дисциплін; здатність узагальнювати і реалізовувати методичний досвід, упроваджувати нові методичні ідеї, проявляти самостійність й активність у методичній діяльності; здатність до методичного проектування, створення нового оригінального методичного продукту, методичних цінностей; вивчення передового педагогічного досвіду; сформованість навичок самоосвіти; рефлексія результатів власної діяльності.

Список використаних джерел

- Кузьмінський, А. І., Тарасенкова, Н. А., & Акуленкова, І. А. (2009). *Наукові засади методичної підготовки майбутнього вчителя математики*. Черкаси: Вид-во ЧНУ ім. Б. Хмельницького.
- Лебедева, О. В. (2007). *Развитие методической компетентности учителя как средство повышения эффективности учебного процесса в общеобразовательной школе* (Автореф. дис. канд. пед. наук). Нижний Новгород.
- Самойленко, Н. Ю. (2012). Результати дослідження методичної компетентності майстра виробничого навчання. *Науково-методичне забезпечення професійної освіти і навчання: тези звіт. наук.-практ. конф.*, (Київ, 29 берез. 2012 р.) (Т. 1, сс. 70-73). Київ: Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України.
- Фесенко, О. С. (2016). Дослідження сутності феномена «методична компетентність» у науковій літературі. *Людознавчі студії*. Серія: Педагогіка, 3/35, 236-243.
- Цюлюпа, Н. Л. (2009). *Педагогічні умови формування методичної компетентності майбутнього вчителя музики в процесі інструментальної підготовки* (Дис. канд. пед. наук). Київ.
- Шаган, В. С. (2010). *Педагогическое сопровождение процесса развития методической компетентности преподавателя колледжа* (Автореф. дис. канд. пед. наук). Ижевск.

References

- Fesenko, O. S. (2016). Doslidzhennia sutnosti fenomena «metodychna kompetentnist» u naukovii literaturi [Investigation of the essence of the phenomenon of "methodical competence" in the scientific literature]. *Liudynoznavchi studii. Serii: Pedagogika [Human studies studios. Series: Pedagogy]*, 3/35, 236-243 [in Ukrainian].
- Kuzminskyi, A. I., Tarasenkova, N. A., & Akulenkova, I. A. (2009). *Naukovi zasady metodychnoi pidhotovky maibutnoho vchytelia matematyky [Scientific principles of methodological preparation of the future mathematics teacher]*. Cherkasy: Vyd-vo ChNU im. B. Khmelnytskoho [in Ukrainian].
- Lebedeva, O. V. (2007). *Razvitie metodicheskoi kompetentnosti uchitelia kak sredstvo povysheniia effektivnosti uchebnogo protsessa v obshcheobrazovatelnoi shkole [The development of teacher's methodological competence as a means of increasing the effectiveness of the educational process in a comprehensive school]* (Extended abstract of PhD diss.). Nizhnii Novgorod [in Russian].
- Samoilenko, N. Yu. (2012). Rezultaty doslidzhennia metodychnoi kompetentnosti maistra vyrobnychoho navchannia [Results of research of methodological competence of the master of industrial training]. *Naukovo-metodychne zabezpechennia profesiinoi osvity i navchannia [Scientific and methodological support of vocational education and training]: tezy zvit. nauk.-prakt. konf., (Kyiv, 29 berez. 2012 r.) (T. 1, ss. 70-73)*. Kyiv: In-t prof.-tekhn. osvity NAPN Ukrainy [in Ukrainian].
- Shagan, V. S. (2010). Pedagogicheskoe soprovozhdenie protsessa razvitiia metodicheskoi kompetentnosti prepodavatel'ia kolledzha [Pedagogical support of the process of development of methodological competence of a college teacher] (Extended abstract of PhD diss.). Izhevsk [in Russian].
- Tsiuliupa, N. L. (2009). *Pedahohichni umovy formuvannia metodychnoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia muzyky v protsesi instrumentalnoi pidhotovky [Pedagogical conditions for forming methodological competence of future music teacher in the process of instrumental preparation]* (PhD diss.). Kyiv [in Ukrainian].

HRYZHENKO V.

Scientific and methodological center of vocational education in Poltava region, Ukraine

WAYS TO DEVELOP THE METHODOLOGICAL COMPETENCE OF TEACHERS OF VOCATIONAL (VOCATIONAL) EDUCATION INSTITUTIONS

The article analyzes the concepts of "methodical competence" and "methodological competence"; scientific approaches to determination of methodical competence are analyzed; it is substantiated that methodological competence is an important component of vocational and pedagogical competence, which establishes the dependence of development of this competence on the quality of activity; the content of methodological competence of teachers of vocational (vocational) education establishments is determined; structural components of motivational, cognitive, operational, personal components of methodical competence of teachers of vocational (vocational) education establishments; the necessity of forming the methodical competence of teachers of professional (vocational) educational institutions for their pedagogical activity in the current conditions of the organization of the educational process was proved; it was established that the development of methodological competence of teachers of institutions of professional (vocational) education presupposes the professional orientation of general scientific and special training, in particular, the component of special or general technical disciplines with an advanced scientific-theoretical, practical or heuristic component; methodical training and mastering of technologies of developmental training; development of technological literacy with the emphasis on the use of technological knowledge in the content of methodological training; the integration of personal and developmental approaches in the methodological training of a future specialist; acquisition of methodical culture; The ways of development of methodical competence of teachers of institutions of professional (vocational) education are highlighted.

Key words: *methodical competence; methodological competence; teacher, institution of professional (vocational) education; methods of development of methodical competence of teachers of institutions of professional (vocational) education*

Стаття надійшла до редакції 04.04.2019 р.